

**OMAISUUSRIKOKSET LAMMIN PITÄJÄSSÄ NÄLKÄ-
VUONNA 1697**

Eeva Haapala
Kandidaatintutkielma
Historia
Historian ja etnologian laitos
Jyväskylän yliopisto
Kevät 2022

SISÄLLYS

1	JOHDANTO	1
1.1	Aikaisempi tutkimus	1
1.2	Lähdeaineisto ja rajaukset	3
1.3	Metodi ja tutkimuskysymykset	5
2	KETKÄ VARASTIVAT JA MITÄ?	6
2.1	Varkaat paikallisyhteisössä	6
2.2	Uhrit ja varastettu omaisuus	9
3	ANNETUT TUOMIOT SUHTEESSA LAKIIN	12
3.1	Varkaustapauksissa annetut tuomiot	12
3.2	Paikallinen todellisuus ja teon moraalinen arviointi	14
4	PÄÄTÄNTÖ	17
	LÄHTEET	19

1 JOHDANTO

Tutkimuksessani analysoin Lammin pitäjässä vuonna 1697 tehtyjä omaisuusrikoksia. Ruotsin valtakunnassa, erityisesti Suomen alueella, elettiin tuona vuonna nälänhädän¹ keskellä, mikä asetti haasteita ihmisten arkipäiväiselle elämälle ja moraalille. Tarkoitukseni on selvittää, millaisia omaisuuteen kohdistuvia rikoksia ihmiset tekivät ja ketkä niihin syyllistyivät, mutta pyrin tarkastelemaan myös sitä, näkyikö valtakunnallisesti epätavallinen tilanne omaisuusrikosten taustalla.

1.1 Aikaisempi tutkimus

Kattavimman tutkimuksen 1600-luvun lopun nälkävuosista Suomessa on tehnyt Mirkka Lappalainen, joka on pyrkinyt selvittämään erityisesti syitä siihen, miksi muutamat huonot satovuodet kärjistyivät suureksi kriisiksi. Tutkimuksessaan *Jumalan vihan ruoska: Suuri nälänhätä Suomessa 1695–1697* (2012) hän tarkastelee aihetta ilmasto-, talous- ja väestöhistoriallisista näkökulmista ja osoittaa, miten esimerkiksi kylmennyt ilmasto, kruunun joustamaton talouspolitiikka ja alamaisten köyhyys johtivat valtakunnan tuhoisaan nälänhätään.² Lappalainen käsittelee teoksessaan myös lyhyesti rikollisuutta, mutta oman tutkimukseni kannalta hyödyllisintä oli saada käsitys siitä, millaisen kriisin ihmiset kohtasivat ja miten se käytännössä heidän elämässään näkyi ruoan loppuessa, kerjäläislaumojen lähtiessä liikkeelle ja talojen autioituessa.

Kotimaisia tutkimuksia edustaa myös Seppo Muroma (1991), joka on laatinut nälänhädän aikaista kuolleisuutta käsittelevän tutkimuksen, jossa hän on esimerkiksi

¹ Voutilainen (2017) on tutkinut ja määritellyt tarkemmin nälänhätään usein rinnastettavia termejä, kuten kato- ja kuolinvuosia. 1690-luvun kriisin kohdalla voidaan puhua nälänhädästä, joka oli seurausta useista katovuosista, ja tätä käsitettä olen tutkimuksessani käyttänyt.

² Lappalainen 2017, 224–228.

analysoinut syitä korkealle kuolleisuudelle, mutta ei nälänhädästä seuranneita ilmiöitä. Sen sijaan oman tutkimukseni kannalta tärkeiksi osoittautuivat Sara Itkosen (2019), Janne Pajusen (1998) ja Susanna Terhon (2000) pro gradu -tutkielmat. Aikaisemman tutkimuksen osalta ne osuvat lähimmäs omaa aihettani, sillä niissä on tarkasteltu 1690-luvun nälänhädän aikaista rikollisuutta Suomessa tarkemmin kuin muissa tutkimuksissa. Itkonen, Pajunen ja Terho ovat tutkineet omaisuusrikoksia Suomen alueen kaupungeissa ja maaseudulla nälkävuosien aikana osana tutkimuksiaan, joista oli erityisesti apua vertailllessani sitä, millainen tilanne Lammilla oli suhteessa muihin alueisiin.

Anja Virmalan ja Pirjo Ruotsalaisen kirjoittamassa teoksessa *Lammin pitäjän historia: Ruotsin vallan loppuun* (1972) on oma 1600-luvun lopun nälkävuosia käsittelevä luvunsa. Siinä poikkeuksellista ajanjaksoa tarkastellaan lähinnä talonpoikien valituskirjeiden ja verorästien näkökulmasta todeten, että Lammilla koettiin jo 1690-luvun alussa useita huonoja satovuosia, ja nälkä oli pahimmillaan vuoden 1697 talvella.³ Pitäjän rikollisuutta Virmalan ja Ruotsalaisen tutkimuksessa ei ole käsitelty käytännössä ollenkaan, ja varkauksia on ainoastaan sivuttu hyvin lyhyesti toteamalla, että 1600-luvulla ne eivät olleet kovin yleisiä.⁴ Nälänhädän aikaista rikollisuutta ei siis ole teoksessa tarkasteltu, mutta olen hyödyntänyt omassa tutkimuksessani Virmalan ja Ruotsalaisen tutkimusta paikallisten olosuhteiden ymmärtämisessä.

Ruotsissa oikeudenkäytön piirteet olivat 1600-luvulla muuhun Eurooppaan verrattuna erilaisia esimerkiksi harvan asutuksen ja tuomioita annettaessa maallikoiden suuren vaikutuksen takia,⁵ joten kansainvälisessä kontekstissa huomio kannattaa kiinnittää tutkimuksiin, jotka käsittelevät rikollisuutta tarkkarajaisesti Ruotsin valtakunnassa. Pohjoismainen tutkimuskirjallisuus on kuitenkin keskittynyt enimmäkseen rikollisuuden esiintymisen suuriin suuntaviivoihin tai kaupunkeihin, eikä se käsittele juurikaan nälkävuosien aikaista rikollisuutta. Jan Sundin käsittelee tutkimuksessaan *För Gud, staten och folket: Brott och rättskipning i Sverige 1600-1840* (1992) pidemmän aikavälin muutoksia ja jatkuvuuksia rikollisuudessa. Hän analysoi eri rikostyyppejä, muun muassa omaisuusrikoksia, tarkemmin erityisesti hovioikeuksien käsittelemien tapausten kautta. Sundinin lisäksi maininnan ansaitsee Eva Österberg, joka on kirjoittanut ja toimittanut useita varhaismodernin ajan rikollisuutta käsitteleviä tutkimuksia keskittyen kuitenkin yleensä kaupunkeihin, kuten Tukholmaan. Oman tutkimusaiheeni kannalta hänen keskeisin julkaisunsa on yhdessä Sølvi Sognerin kanssa toimittettu *People meet the law: Control and conflict-handling in the courts: the Nordic countries in*

³ Virmala & Ruotsalainen 1972, 358.

⁴ Virmala & Ruotsalainen 1972, 277.

⁵ Österberg & Sandmo 2000, 12; Johansen, Johansson, Næss & Tamm 2000, 36.

the post-Reformation and pre-industrial period (2000), joka esittelee Ruotsin valtakunnan oikeudenkäytön piirteet ja käsittelee omaisuusrikoksia erityisesti annettujen rangaistusten näkökulmasta.

1.2 Lähdeaineisto ja rajaukset

Tutkimuksen lähdeaineisto koostuu vuonna 1697 Lammilla pidettyjen käräjien puhtaaksikirjoitetuista tuomiopöytäkirjoista. Kyseinen vuosi oli valtakunnallisesti nälänhädän ankarimpia vuosia.⁶ Näin ollen aineiston ajallinen rajaaminen vuoteen 1697 on mielekästä, sillä voidaan olettaa, että suurimman hädän aikana ihmiset olisivat syylistyneet omaisuusrikoksiin tavallista herkemällä kynnyksellä. Maantieteellinen rajaus, Lammin pitäjä, perustuu siihen, että pitäjässä väestönmenetyksessä oli katovuosien aikana valtakunnallisesti verrattuna huomattavan suuri.⁷ Tämä viittaa siihen, että nälänhätä lieveilmiöineen, kuten kerjäläislaumoineen ja tauteineen, koetteli pitäjän asukkaita erityisen ankarasti, mikä mahdollisesti ajoi ihmisiä varastelemaan.

Oikeus kokoontui Lammilla vuoden 1697 aikana kaksi kertaa, tammi- ja elokuussa, ja käsitteli kaikki rikos- ja riita-asiat, jotka pitäjän asukkaat toivat oikeuden eteen selvittäviksi. Tapauksia on kirjattu ylös vaihtelevalla tarkkuudella, mutta jokaisesta omaisuusrikoksiinkin liittyvästä kanteesta on löydettävissä ainakin kantaja, vastaaja, haasteen sisältö ja oikeuden päätös. Vaikka kuvaukset saattoivat olla suppeita, niistä pitäisi löytyä kaikki tuomioon vaikuttaneet seikat. Kirjuri nimittäin pyrki kirjoittamaan kaiken oleellisen ylös pöytäkirjoihin, koska ne menivät hovioikeuden tarkastettavaksi oikeudenkäytön valvomista varten.⁸

Nämä kuvaukset kuvastavat käräjillä tapahtunutta ja laajemminkin 1600-luvun ruotsalaista yhteiskuntaa ja aikakauden arkea, sillä oikeuden kirjaamista tapauksista näkyvät ne tavat, normit ja uskomukset, joita ihmiset noudattivat – tai rikkoivat. Tässä mielessä kyseistä lähdeaineistoa voidaan siis pitää varsin luotettavana. Kuitenkin tuomiokirja-aineistoa analysoidessa haasteena on se, että käräjillä istuneet kirjurit jättivät kirjaamatta puhtaaksikirjoitettuihin pöytäkirjoihin asioita, joiden ei nähty olevan olennaisia tai ne olivat aikalaisille itsestäänselvyksiä.⁹ Tämän lisäksi on huomioitava, että oikeudenkäynnissä pyrittiin totuuden selvittämiseen, mutta tähän prosessiin vaikutti se, miten äänessä olleet osapuolet ja oikeus tapauksen kulun rakensivat. Kaikilla

⁶ Lappalainen 2017, 127–128. Näin oli myös Lammilla, ks. luku 2.1.

⁷ Muroman (1991, 134–135) mukaan menetyksessä olisi jopa yli puolet väestöstä, kun taas Virjala & Ruotsalainen (1972, 199) esittävät luvun olleen enintään kolmanneksen koko asukasluvusta.

⁸ Johansen, Johansson, Næss & Tamm 2000, 36.

⁹ Einonen & Impola 2021, 148.

nimittäin oli omat tavoitteensa ja narratiivinsa, joita he ajoivat.¹⁰ Oikeudessa kuullut ovat esimerkiksi voineet valehdella, jättää jotain kertomatta, liioitella tai tehdä väärän tunnustuksen tai todistuksen paineen alla, mutta tutkijalle pöytäkirjasta välittyy vain kirjurin ylös kirjaama kuvaus. Toisaalta voidaan myös katsoa, että epärehellinen käytös oikeuden edessä oli yksilölle vaikeaa – ja näin ollen epätyypillistä –, sillä pienen yhteisön muut jäsenet tiesivät usein toistensa asioista.

Tutkimuksen keskeinen aineisto on siis oikeuden tuottamaa, ja sen avulla on tarkoitus tutkia rikollisuutta, jolloin sen käyttöön liittyy olennaisena lähdekriittisenä huomiona piilorikollisuus, joka tarkoitetaan niitä tehtyjä rikoksia, joista ei ole nostettu kannetta. Tässä tutkimuksessa piilorikollisuus näkyy siinä, että tuomiopöytäkirjoihin ei välttämättä ole kirjattu kaikkia niitä omaisuusrikoksia, jotka todellisuudessa pitäjässä tehtiin. Eva Österberg esittää, että varhaismodernilla ajalla piilorikollisuus oli varkauksien osalta suurempaa verrattuna moniin muihin rikoksiin, kuten murhiin ja väkivaltaan, joita aikalaiset pitivät erityisen tuomittavina.¹¹ On siis oletettavaa, että Lammilakin tapahtui vuonna 1697 omaisuusrikoksia, joita ei tuotu oikeuden eteen. Lähdeaineiston perusteella luotu tulkinta on tältä osin siis tietyllä tavalla rajallinen, mutta oikeuden tietoon tulleiden tapausten perusteella voidaan kuitenkin muodostaa käsitys siitä, millaista omaisuusrikollisuus pitäjässä oli.

Tutkimuksessani olen määritellyt omaisuusrikoksiksi sellaiset teot, joista määrättiin vuonna 1442 vahvistetussa ja vielä 1600-luvun lopulla voimassa olleessa kuningas Kristofferin maanlain¹² varkauden kaareissa rangaistus. Kaareissa on yhteensä 38 pykälää erilaisia omaisuusrikoksia rangaistuksineen. On tärkeää huomata, että maanlaissa varkaudeksi rinnastettavia tekoja olivat myös esimerkiksi kaupankäynnin yhteydessä esiintyvät väärennykset ja huijaukset.¹³ 1600-luvun laki käsitti siis varkauden olevan paljon laajempi ilmiö kuin se nykypäivänä on, mikä täytyy ottaa huomioon lähdeaineistoa tarkasteltaessa. Olen pyrkinyt seuraamaan tätä aikalaiskäsitystä määritellesäni rikollisuuden eri lajeja. Lisäksi valitsin kaikkien kärjätapausten joukosta vain sellaiset, joista kävi selvästi ilmi, että niissä selviteltiin mahdollisesti tapahtunutta omaisuusrikosta. Yleisesti ottaen jako tällaisten tapausten ja muiden selvitetävien asioiden välillä oli mahdollista tehdä helposti, mutta muutamassa tapauksessa selviteltiin esimerkiksi rahaan liittyviä riitoja, eikä ollut täysin selvää, oliko tapauksen taustalla varkaus vai velka. Olen jättänyt tällaiset epäselvät tapaukset tutkimuksen ulkopuolelle ja keskittynyt analyysissa ainoastaan sellaisiin, joiden pöytäkirjan perusteella voidaan tulkita olevan omaisuusrikoksia.

¹⁰ Eilola 2012, 115.

¹¹ Österberg 1988, 38.

¹² Kuningas Kristofferin maanlaki Herra Martin suomentamana.

¹³ Lindström 1988, 28–29.

1.3 Metodi ja tutkimuskysymykset

Käytin tutkimuksessani laadullista lähestymistapaa ja analysoin käräjille tuotuja omaisuusrikostapauksia lähiluvun avulla. Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että kävin ensin läpi Lammin pitäjässä pidettyjen talvi- ja kesäkäräjien tapaukset poimimalla kaikkien oikeusjuttujen joukosta ne tapaukset, jotka käsittelevät omaisuusrikoksia. Tämän karkean haarukoinnin jälkeen luin valikoituja tapauksia palaten niihin uudelleen luettuani muita tapauksia ja tutkimuskirjallisuutta, mikä on lähiluvulle ominainen kehämäinen tapa tehdä tulkintaa.¹⁴ Olennaista on siis lukea oikeusjuttua omana kokonaisuutenaan, mutta myös rinnakkain toisten tapausten ja kirjallisuuden kanssa, sillä nämä antavat uusia näkökulmia seuraaville lukukerroille, jotka taas täydentävät kokonaiskuvaa.

Lähiluvun avulla aineistoa lähestytään ensin kursorisella otteella, mikä tässä tutkimuksessa tarkoitti varkaustapausten etsimistä muiden joukosta. Tässä kohtaa pyrin etsimään ilmauksia, joilla omaisuusrikoksia on mahdollisesti voitu kuvailla. Pöytäkirjoissa tekoa on kuvattu joko siten, että vastaaja oli riistänyt (*afhendt*), ottanut (*tagit*) tai varastanut (*stulit*) jotain kantajalta.¹⁵ Tämän seulonnan jälkeen talvikäräjillä käsitellyistä 18 jutusta jäljelle jäi viisi sellaista, joissa oli kyse varkaudesta, ja kesäkäräjien osalta 20 oikeustapausten joukossa oli kaksi omaisuusrikosta. Tutkimuksessani käsitelin siis tarkemmin seitsemää käräjillä selviteltyä tapausta, joita lähestyin seuraavien tutkimuskysymysten kautta:

- 1) Minkälaisia omaisuusrikoksia Lammin pitäjässä tehtiin katovuonna 1697?
- 2) Miten nälänhätä näkyi käräjillä käsitellyissä omaisuusrikostapauksissa ja niissä annetuissa tuomioissa?

Ensimmäisen kysymyksen avulla pyrin luomaan yleiskuvan siitä, millaisia omaisuuden kohdistuvat rikokset olivat. Tarkoitus on hahmottaa rikosten tekijöitä, uhreja ja sitä, millaista omaisuutta varastettiin. Jälkimmäisellä kysymyksellä lähestyn käräjillä käsiteltyjä tapauksia huomioiden nälkävuosien kontekstin. Tavoitteena on tarkastella, ilmeneekö tapauksissa viitteitä nälänhäädästä tai siitä, huomioiko oikeus syytettyjen hädänalaisuuden jollain tavalla. Oikeudenkäytön osalta olen pyrkinyt selvittämään asiaa erityisesti vertailemalla sitä, miten annetut rangaistukset olivat linjassa sen kanssa, mitä lakikirjan mukaan tuomion olisi pitänyt teoriassa olla.

¹⁴ Pöytäkirjoissa käytetyistä ilmauksista ja niiden eroista enemmän luvussa 3.1.

¹⁵ Pöytäkirjoissa käytetyistä ilmauksista ja niiden eroista enemmän luvussa 3.1.

2 KETKÄ VARASTIVAT JA MITÄ?

Nälänhädällä ja omaisuusrikosten yleistymisellä on havaittu olevan selvä yhteys, sillä arkipäiväisen elämän haasteellisuus löystyttää moraalikäsityksiä ja ajaa ihmisiä herkemmin tekemään varkauksia, mikä oli nähtävissä valtakunnan alueella myös 1690-luvun lopulla.¹⁶ Lammin pitäjä tuskin oli poikkeus, joten kynnys varastamiseen oli todennäköisesti tavallisempiin vuosiin verrattuna matalampi.

2.1 Varkaat paikallisyhteisössä

1600-luvulla enemmistö Lammin reilusta 2000 asukkaasta¹⁷ sai elantonsa maata viljelemällä. He olivat riippuvaisia suotuisista sadoista, koska katojen aiheuttamaa ruokapulaa ei voitu paikata esimerkiksi kalastamalla, kuten nälkävuosista paremmin selvinneellä Länsi-Suomen rannikolla tehtiin.¹⁸ Sisämaassa sijaitseva maalaispitäjä oli siten hyvin haavoittuvainen huonoille sadoille, jotka seurasivat toisiaan usean vuoden ajan. Nälän ja sairauksien keskellä elävät ihmiset joutuivat keksimään uusia tapoja hankkiakseen elantonsa katojen vietyä leivän pöydästä, ja joillekin heistä varastaminen oli yksi vaihtoehto.

Tuomiopöytäkirjoissa kaikkien tapausten yhteydessä kantajan tai vastaajan sosiaalista asemaa ei ole ilmoitettu, mutta voidaan kuitenkin olettaa, että ainoastaan etu- ja sukunimellä mainitut olivat maata viljeleviä talonpoikia, sillä 1600-luvulla Lammin pitäjän väestö koostui suurimmaksi osaksi heistä palvelusväkineen.¹⁹ Ne, joiden

¹⁶ Johansen, Johansson, Næss & Ylikangas 2000, 100; Lappalainen 2017, 161; Sundin 1992, 200.

¹⁷ Virmala & Ruotsalainen (1972, 198) ovat henkikirjojen puuttuessa arvioineet pitäjän väkiluvun olleen yli 2000 henkeä ennen 1690-luvun loppupuolella.

¹⁸ Muroma 1991, 207–208.

¹⁹ Virmala & Ruotsalainen 1972, 215.

ammatti tai muu titteli on kirjattu ylös, vaikuttavat olevan niitä, jotka on haluttu erottaa enemmistönä olevista talonpojista. Pöytäkirjassa tällaisia olivat korkeammassa asemassa olevat, kuten kirkkoherra ja kappalainen, tai vastaavasti palvelusväkeen kuuluneet piiat ja rengit. Ainoana poikkeuksena on Walbor Thomasdotterin tapaus, jossa on haluttu korostaa sukulaisuussuhdetta kirjaamalla, että hän oli riistänyt lehmän äitipuoleltaan (*styfmoder*) Lisa Mårtensdotterilta.²⁰

Lähdeaineiston perusteella näyttää siltä, että varkauksiin syyllistyivät ainoastaan Lammin pitäjän omat asukkaat, sillä jokaisessa tapauksessa osapuolten kotipaikaksi on merkitty pitäjässä kyseisenä aikana sijainnut kylä. Väitettä tukee myös edellä esitetty huomio siitä, että varkaiden ammatteja ei ole kirjattu ylös, minkä on mahdollisesti nähty olevan tarpeetonta pitäjässä asuneiden kohdalla. On tietysti mahdollista, että jotkut heistä olivat kiertolaisia²¹, mutta esimerkiksi Sara Itkonen on omassa tutkimuksessaan havainnut, että varkaan ollessa kerjäläinen hänen sosiaalinen asemansa on kirjattu ylös pöytäkirjaan.²² Omassa aineistossani yhdessäkin tapauksessa ei ollut viitteitä siitä, että varas olisi ollut kiertolainen. On kuitenkin tiedossa, että nälkävuosien aikana heitä liikkui paljon syrjäseuduilta etelään etsimään elantoa.²³ Ihmisiä, joilla ei ollut vakinaista asuinpaikkaa, on siis todennäköisesti liikkunut myös Lammillä, mutta vuoden 1697 kärjäpöytäkirjoihin he eivät varkaustapauksien muodossa ole jääneet. Tämä voi johtua esimerkiksi siitä, että kiertolaiset eivät tienneet, keneltä voisivat vieraassa pitäjässä varastaa, tai heitä ei vain yksinkertaisesti onnistuttu tuomaan oikeuden eteen. Aikaisemmassa tutkimuksessa on yleisesti esitetty, että omaisuusrikoksiin syyllistyneet kuuluivat yleensä yhteiskunnan alimpiin luokkiin, kuten juuri kiertolaisiin,²⁴ mutta omassa aineistossani näin ei ole. Sen sijaan tämä tulkinta on samassa linjassa esimerkiksi Janne Pajusen, joka päätyi myös toteamaan kiertolaisien osuuden olleen hyvin vähäinen kaikista varkaista,²⁵ tutkimuksen kanssa.

Ainut vastaaja, jonka sosiaalinen asema on ilmoitettu, on kuljettajana²⁶ (*förare*) toiminut Samuel Steen, joka oli ottanut piika Maria Johansdotterin paidan.²⁷ Tapauksen

²⁰ KA KO PH a:18, Lammin pitäjän talvikäräjät 29.-30.1.1697, 446. Lähdeaineistossa on käytetty kahta sivunumerointia, joista olen viitannut tuoreempaan, yliviivaamattomaan sivunumeroon.

²¹ Käytän termiä kiertolainen tarkoittamaan niitä, joilla ei ollut vakituista asuinpaikkaa, vaan he kiertelivät paikasta toiseen hankkien elantonsa esimerkiksi kerjäämällä tai varastelemalla.

²² Itkonen 2019, 53.

²³ Muroma 1991, 206. Myös esim. Terho (2000, 68) on havainnut, että kiertolaisia oli paljon liikkeellä nälkävuosien aikaan.

²⁴ Esim. Itkonen 2019, 78; Johansen, Johansson, Næss & Ylikangas 2000, 101.

²⁵ Pajunen 1998, 31. On kuitenkin huomioitava, että Pajusen tutkimus käsittelee kaupungissa tapahtuneita rikoksia.

²⁶ Sukututkimussanaston (1988) mukaan *förare* tarkoittaa kuljettajaa tai furiiria. Tulkitsen, että Samuel Steen on ilmeisesti ollut sotilas, joka on vastannut joukkojen majoituksesta ja muonituksesta.

²⁷ KA KO PH a:18, Lammin pitäjän kesäkäräjät 9.-10.8.1697, 546.

epäselvä kulku ja lievä tuomio kuitenkin viittaavat siihen, että kyseessä ei ollut varsinaisesti varkaus, vaan mahdollisesti jopa väärinkäsitys. Näin ollen muissa kuudessa tapauksessa vastaajan sosiaalisen aseman tarkemman määritelmän puuttuessa on hankala sanoa, kuinka tiukoilla lammilaiset varkauksia tehneet varkaat taloudellisesti olivat, jos he eivät olleet kiertolaisia. Jos he olivat talollisia, voidaan heidän siis olettaa olleen sellaisia, joilla oli omaisuutta, mutta ei ruokaa itselleen tai eläimilleen. Ja jos he eivät itse olleet talollisia, he mahdollisesti olivat vähintäänkin sellaisia, jotka kuuluivat osaksi kotitaloutta esimerkiksi naimattomana sisarena tai muuna sukulaisena. Jos näin oli, viittaisi se siihen, että nälänhätä olisi ajanut heidät varastelemaan.

Se, että tekijät toimivat kaikissa oikeudessa selviteltyissä tapauksissa yksin, mukailee hyvin aikaisemman tutkimuksen tekemiä havaintoja. Nälkävuosien aikana – tai laajemminkin varhaismodernilla ajalla – tehtyjä omaisuusrikoksia käsitelleiden tutkimusten mukaan Pohjoismaissa ei ollut nähtävissä järjestelmällisiä ammattivarkaiden tai ryhmien tekemiä rikoksia.²⁸ Tätä voidaan selittää osaltaan sillä, että 1600-luvulla paikallisyhteisöissä maineen merkitys oli suuri. Ihmisten elämään vaikutti suuresti se, mitä heidän naapurinsa ja muut yhteisön jäsenet heistä ajattelivat ja millaisina nämä heidät näkivät.²⁹ Lammillakin kynnys varkauden yrittämiseen tai tekemiseen oli mitä todennäköisimmin hyvin korkea, sillä varsinkin maaseudulla pienen yhteisön keskuudessa se olisi merkinnyt yksilön maineen kannalta suurta haittaa hänen leimautuessaan varkaaksi.

Pääosin varkaustapauksissa molemmat osapuolet olivat miehiä, mutta pöytäkirjoista löytyy myös yksi naisen, aikaisemmin mainitun Walbor Thomasdotterin, tekemä varkaus. Naisten suhteellinen osuus vastaajien joukossa oli siis hyvin pieni verrattuna miehiin. Aikaisemmassa tutkimuksessa on tehty tämän huomion kanssa yhteneviä päätelmiä siitä, että varkauksiin syyllistyivät yleensä miehet.³⁰ Naisten vähäistä osuutta voidaan selittää esimerkiksi sillä, että naisen katsottiin kuuluvan kodin piiriin. Perheen elättäminen oli miehen vastuulla, joten on ymmärrettävää, että ruoan loppuessa he syyllistyivät varkauksiin naisia useammin. Jos huomioidaan vielä, että Walbor oli varastanut lehmän omalta äitipuoleltaan, kaikki muut varkaat – miehet – varastivat oman perheen ulkopuolisilta. On esitetty, että varhaismodernilla ajalla maaseudulla oli vähemmän omaisuusrikollisuutta kuin kaupungeissa, sillä perheet ja ruokakunnat pystyivät elättämään itsensä,³¹ joten perheen ulkopuolisilta varastamisen

²⁸ Tähän ovat päätyneet esim. Pajunen 1998, 31; Sundin 1992, 172; Österberg 1988, 66.

²⁹ Eilola 2009, 162–163.

³⁰ Esim. Itkonen 2019, 50. Lindstedt Cronberg, Sandvik & Sogner (2000, 180–181) esittävät, että naisten tekemät varkaudet yleistyivät vasta 1700-luvulla.

³¹ Johansen, Johansson, Naess & Ylikangas 2000, 120.

voidaan katsoa olevan mahdollinen osoitus siitä, että varkaat toimivat pakon edessä oman kotitalouden kärsiessä nälkää.

2.2 Uhrin ja varastettu omaisuus

Miehet olivat enemmistössä myös omaisuusrikosten kohteiksi joutuneiden joukossa, sillä yhdeksästä uhrista kuusi oli miehiä. Sukupuolen sijaan muutamassa tapauksessa varkaista heidät kuitenkin erotti heidän korkeampi sosiaalinen asemansa. Kolmessa tapauksessa uhreiksi nimittäin joutuivat kirkkoherra, kappalainen ja profossi³². Vaikuttaa siis siltä, että muutamassa tapauksessa varkaat tiesivät, keneltä pitäjässä kannatti varastaa. Vaikka katovuosien seurauksena pitäjän asukkailla oli vaikeuksia maksaa veronsa,³³ mainituilla uhreilla todennäköisesti oli talonpoikiin verrattuna enemmän ihmisen tai eläimen ravinnoksi kelpaavaa omaisuutta varastettavaksi. Myös muissa tutkimuksissa on havaittu, että uhri oli usein korkeammassa asemassa oleva.³⁴

Kolmessa tapauksessa rikoksen uhriksi oli joutunut nainen. Teoriassa kyseisenä aikana naisilla tuli olla edusmies, joka edusti heitä oikeudessa, mutta käytännössä näin ei kuitenkaan aina ollut.³⁵ Naisilla ei myöskään leskiä lukuun ottamatta ollut omaa omaisuutta, joten vaikuttaa sitä, että Lammilla kyseiset naiset olivat joko leskiä tai muuten ikään kuin pakotettuja edustamaan perhettään oikeudessa. Yhdenkään naiskantajan kohdalle ei ole kirjattu hänen olevan leski, mutta on silti mahdollista, että näin oli. Esimerkiksi Lisa Mårtensdotterin tapauksessa annetaan ymmärtää, että hänen tytärsuolensa oli riistänyt lehmän, jonka Lisa oli perinyt edesmenneeltä mieheltään.³⁶ Näin ollen hän olisi leski, vaikka oikeus ei ole sitä ylös kirjannut. Muiden naisten kohdalla saattaa olla kyse samasta ilmiöstä, tai sitten he eivät olleet leskiä, mutta edustivat perhettään miehen esimerkiksi maatessa sairastuoteella. Lisa Mårtensdotter oli myös ainoa uhri, josta voidaan suurella varmuudella sanoa, että hän tunsikin varkaan, koska oli tämän äitipuoli. Kaikkien muiden tapausten, niin miesten kuin naisten tekemien, kohdalla ei voida varmuudella sanoa, tunsivatko osapuolet hyvin toisensa.

Käräjäpöytäkirjojen mukaan uhreilta varastettiin eläimiä, heinää, ohraa ja sekalaisia tavaroita. Seitsemästä tapauksesta kolmessa oli varastettu eläimiä, joita oli joutunut

³² Pöytäkirjassa käytetty *profossen* tarkoittaa Sukututkimussanaston (1988) mukaan yleisesti pyöveliä. Virrala & Ruotsalainen (1972, 268) ovat esittäneet profossin olevan tarkalleen ottaen armeijan palveluksessa ollut rangaistuksien täytäntöönpanija.

³³ Virrala & Ruotsalainen 1972, 362.

³⁴ Itkonen 2019, 78; Pajunen 1998, 32.

³⁵ Miettinen 2012, 71.

³⁶ KA KO PH a:18, Lammin pitäjän talvikäräjät 29.-30.1.1697, 446.

varkauden kohteeksi yhteensä viisi kappaletta: kaksi lammasta, lehmä, hevonen ja vuohi. Huomioitavaa on, että kaikissa tapauksissa tuomioiden mukaan eläimet tuli palauttaa takaisin oikeille omistajilleen. Varkaat eivät siis todistetusti teurastaneet – tai ehtineet teurastaa – ainakaan kaikkia eläimiä ruoakseen, kuten muutamissa tutkimuksissa on esitetty.³⁷ Esimerkiksi kesäkäräjillä selviteltiin tapausta, jossa Matz Andersson tunnusti ottaneensa kappalaisena toimineen Eric Florinin tamman, jota oli käyttänyt apunaan kylvötoissa, mutta ei ollut palauttanut sitä takaisin oikealle omistajalleen.³⁸ Varastettuja eläimiä siis todennäköisesti yritettiin pitää hengissä omasta nälästä huolimatta ja hyötyä niistä muulla tavoin kuin syömällä. Tätä tukee myös se, että varhaismodernilla ajalla ihmiset pitivät kotieläinten teurastamista vähintäänkin hyvin epämiellyttävänä tekona.³⁹ Eläinten varastaminen sopii hyvin aikaisemman tutkimuksen tekemiin havaintoihin nälkävuosien aikaisista omaisuusrikoksista muualla Suomen alueella. Tutkimuksessa on esitetty, että kaupungeissa varastettiin pääsääntöisesti ruokatarvikkeita ja maaseudulla eläimiä.⁴⁰

Eläinten lisäksi toinen yleinen asia, jota varastettiin, oli heinä. Sitä varastettiin kolmessa eri tapauksessa. Suurimman heinävarkauden teki Hendrich Johansson, joka oli varastanut Johan Jacobssonilta 6 lastia (*lass*) heinää, minkä lisäksi vielä renki Erich Jörensso oli nähnyt hänet varastamassa yhden lastin.⁴¹ Suuren heinä määrän lisäksi huomioitavaa on, että tapauksen ratkaisun siirtyessä seuraaville käräjille hänen hevonsensa otettiin pantiksi siihen asti. Ensinnäkin Hendrich oli valinnut heinän varastamisen hevosen teurastamisen sijaan, ja toiseksi hän oli todennäköisesti aikonut käyttää saaliinsa ruokkiakseen kyseisen hevosen tai muita eläimiään, jotta hänen ei tarvitsisi niitä teurastaa. 1600-luvulla heinää käytettiinkin pääosin eläinten ravintona, sillä ihmiset itse pitivät sen hyödyntämistä osana omaa ravintoaan vastenmielisenä myös nälänhädän keskellä.⁴² Sen sijaan aikalaisten mittapuulla ainut ihmisen ravinnoksi kelpaava asia aineistossa oli ohra, jota Johan Pählsonin epäiltiin varastaneen 12 kappaletta. Ohra oli 1600-luvun lopulla rukiin ohella toinen tärkeä viljelykasvi,⁴³ joten huonolaatuisenakin se oli arvokas asia kato- ja nälkävuonna.

Muihin varastettuihin asioihin lukeutuivat kaksi kirstua, tinapullo ja paita, mutta kaikissa näissä tapauksissa vaikuttaa enemmän siltä, että kyseiset tavarat ovat vaihtaneet omistajaa väärinkäsityksen tai muun epäselvyyden seurauksena. Lisäksi kyseessä on

³⁷ Valtakunnan tasolla näin on esittänyt Lappalainen 2017, 164; ja Lammin osalta Virrala & Ruotsalainen 1972, 361.

³⁸ KA KO PH a:18, Lammin pitäjän kesäkäräjät 9.–10.8.1697, 545.

³⁹ Lappalainen 2017, 108.

⁴⁰ Pajunen 1998, 31–32; Terho 2000, 70.

⁴¹ KA KO PH a:18, Lammin pitäjän talvikäräjät 29.–30.1.1697, 448–449.

⁴² Itkonen 2019, 27; Lappalainen 2017, 51.

⁴³ Lappalainen 2017, 50.

käyttöesineitä, joten niiden "varastaminen" ei viittaa mitenkään siihen, että tekijät olisivat toimineet nälän ajamina selvitäkseen hengissä. Sen sijaan eläimien, heinän ja ohran varastamisen voidaan tulkita olevan osoitus siitä, että nälänhätä toimi varkaiden motiivina ainakin jossain määrin.

3 ANNETUT TUOMIOT SUHTESSA LAKIIN

Oikeushistoriassa on kiinnitetty paljon huomiota lainsäädäntöön, joka kuvaa kulloinkin kyseessä olevaa yhteiskuntaa. Kuitenkin todenmukaisemman kuvan saamiseksi paikallisesti oikeudenkäytöstä olisi hedelmällisempää tutkia sitä, miten lakeja oikeasti käytännössä sovellettiin.⁴⁴ Vertaamalla tuomioistuimen antamia tuomioita lakikirjan pykäliin voidaan hahmottaa, miten paikalliset toimijat todellisuudessa tulkitsivat tapauksia. Näin voidaan päästä käsiksi siihen, osoittiko Lammilla nälänhädän keskellä elävä yhteisö armollisuutta syyllisiä kohtaan vai kokivatko he lakiin kirjatut rangaistukset oikeudenmukaisina kriisistä huolimatta.

3.1 Varkauksissa annetut tuomiot

Näitä varkaustapauksia käsiteltiin käräjillä, jos rikoksen uhriksi joutunut halusi tuoda asian oikeuden eteen. Kihlakunnanoikeudessa tuomiosta olivat päättämässä tuomionkunnassa kiertävä käräjätuomari ja lautakunta, joka koostui 12:sta pitäjän asukkaasta.⁴⁵ Lammilla lautamiesten määrä kuitenkin vakiintui 1690-luvulla seitsemään.⁴⁶ Tapauksia arvioitiin maanlain pykälien mukaan, mutta mukana oli myös paikalliset olosuhteet tuntevia maallikoita, jotka edustivat alamaisten käsitystä siitä, mikä oli oikeudenmukainen tuomio kussakin tapauksessa. Lisäksi 1600-luvun loppua kohden tuomioiden perusteena korostettiin yhä enemmän todisteita, kuten tunnustusta tai todistajanlausuntoja.⁴⁷ Tämä on merkittävää siinä mielessä, että kantajan vastuulla oli esittää tarvittavat todisteet, jotka osoittivat vastaajan – joka ei voinut enää välttyä

⁴⁴ Johansen, Johansson, Næss & Tamm 2000, 53.

⁴⁵ Johansen, Johansson, Næss & Tamm 2000, 49.

⁴⁶ Virmala & Ruotsalainen 1972, 271.

⁴⁷ Lindström 1988, 31–32.

tuomiolta esimerkiksi toisten antamien valojen perusteella – mahdollisimman kiistatoman syyllisyyden.

Lammilla vuonna 1697 varkaustapauksista annetut rangaistukset voidaan karkeasti jakaa kolmeen ryhmään. Lievin tuomio oli ainoastaan palauttaa varastettu omaisuus takaisin, hieman ankarampi rangaistus oli palauttaa omaisuus ja maksaa oikeudenkäyntikulut ja kovin tuomio oli palauttaa varastetut asiat ja maksaa lisäksi sakkoa. Näiden tuomioiden lisäksi eräässä tapauksessa vastaaja oli myös velvoitettu pahoittelemaan tapahtunutta ja toisessa jutussa syytetylle oli tarjottu vaihtoehtoa joko palauttaa omaisuus tai maksaa sen arvo kulujen kanssa kantajalle. Yhdessä tapauksessa tuomiota ei annettu, sillä asian käsittely siirtyi seuraaville käräjille, joten käsittelen ainoastaan kuudessa tapauksessa annettuja rangaistuksia.

Kahden tapauksen kohdalla oikeus päättyi siihen, että rangaistukseksi riittää ainoastaan varastettujen asioiden palauttaminen. Tätä voidaan selittää sillä, että molemmissa tapauksissa kyse oli käyttöesineiden varastamisesta ohraa lukuun ottamatta, mutta erityisesti sillä, että tapahtumien kulku oli epäselvä. Näin ollen ruokatarvikevarkaudesta, joka normaalisti olisi voinut olla nälänhädän keskellä hyvin tuomittava teko, ei rangaistu ankarasti. Vastaja ei siis voitu kummassakaan tapauksessa osoittaa aukottomasti syylliseksi, jolloin rangaistus näyttää olleen lievempi.

Sen sijaan kahdessa tapauksessa omaisuuden palauttamisen lisäksi syytetty tuomittiin maksamaan oikeudenkäynnistä koituneet kustannukset. Edellä mainittuihin, ainoastaan palauttamiseen päätyneisiin tuomioihin verrattuna näissä tapauksissa tuomitut olivat varastaneet heinää ja eläimiä. Tähän rangaistuskategoriaan voitaisiin laskea kuuluvaksi myös tapaus, jossa Matz Anderssonin toisena vaihtoehtona varastamansa tamman palauttamisen sijasta oli maksaa sen arvo ja 8 taaleria kantajalla.⁴⁸ Pöytäkirjasta ei selviä, kumman vaihtoehdon hän lopulta valitsi. Vaikuttaa siis siltä, että tuomio on ollut kovempi, kun kyseessä on ollut heinän tai eläimen varastaminen. Huomionarvoista on, että kyseisiä tekoja ei kuitenkaan ole tuomittu sakoin, jotka olivat kyseisenä aikana yleisin rangaistus kaikki rikokset huomioiden.⁴⁹

Varkaista suurimmassa hädässä vaikuttaa olleen Lars Bengdtson, joka oli varastanut kolmelta muulta pitäjäläiseltä yhteensä kolme lastia heinää, kaksi lammasta ja vuohen, mikä johti siihen, että oman tunnustuksensa jälkeen hänet tuomittiin kuningatar Kristiinan rangaistusjärjestyksen mukaisesti palauttamaan varastamansa asiat takaisin ja

⁴⁸ KA KO PH a:18, Lammin pitäjän kesäkäräjät 9.-10.8.1697, 545.

⁴⁹ Lindström 1988, 29; Næss & Österberg 2000, 146.

maksamaan sakkoina niiden arvon kolminkertaisena eli yhteensä reilut 16 markkaa.⁵⁰ Kyseinen sakkosumma olisi esimerkiksi vastannut vuonna 1700 ruistynnyrin arvoa,⁵¹ joten rangaistus oli tuntuva. Lars oli aineistossa esiintyvistä varkaista kovimman tuomion saanut ja ainoa, jonka tapauksessa kirjattiin tuomion perusteena oleva lainkohta näkyviin. Tämä johtuu todennäköisesti siitä, että hän varasti huomattavasti muita varkaita enemmän ja tunnusti tekonsa, mutta tuomioon on saattanut vaikuttaa esimerkiksi hänen maineensa pitäjässä.

Kuningas Kristofferin maanlaissa ei ole mainittu erilaisista tekoa kuvaavista termeistä, vaan kaaren pykälissä puhutaan ainoastaan *varastamisesta* ja *varkaista*.⁵² Vaikuttaakin siltä, että paikallinen oikeus on Lammilla pyrkinyt olemaan täsmällinen sen kanssa, oliko tapauksessa kyse varsinaisesta varkaudesta vai mahdollisesti vain epäselvyydestä sen suhteen, kenelle omaisuus oikeasti kuului. Esimerkiksi talvikäräjillä eräässä tapauksessa päädyttiin siihen, että Johan Pählssonin tulee ainoastaan palauttaa hallussaan olevat asiat Samuel Hinderssonille, joka väitti niiden kuuluvan alun perin itselleen, mutta ei pystynyt todistamaan Johanin niitä varastaneen.⁵³ Kyseisessä jutussa oikeus siis varoi leimaamasta Johania varkaaksi tapahtumien epäselvyyden takia eikä ylös kirjattu hänen ottaneen tai varastaneen mitään, kun taas vastaavasti esimerkiksi Bertill Eskilsson, joka oli *ottanut* Peer Jacobssonilta kolme kuormaa (*bördor*) heinää, tuomittiin palauttamaan heinät ja maksamaan korvauksia.⁵⁴ Ylipäätään näyttää siltä, että oikeudessa käytetty termi on verrannollinen omaisuusrikoksen luonteeseen ja tuomion kovuuteen. Niissä tapauksissa, joissa vastaaja oli *varastanut* jotain, tuomio oli kovempi kuin niissä, joissa kyse oli asioiden *ottamisesta*.

3.2 Paikallinen todellisuus ja teon moraalinen arviointi

1600-luvun alussa kruunu ryhtyi tiukentamaan lainsäädäntöään ja antamaan tuomioita herkemmin pelkän sovittelun sijasta.⁵⁵ Tähän kehityskulkuun vaikutti esimerkiksi se, että oikeudenkäytön perustaksi oli omaksuttu Mooseksen laki ja rikoksen tekeminen tulkittiin olevan rikos myös Jumalaa vastaan, jolloin Jumalan kosta pelkäävän yhteisön tavoite oli rankaista syntisiä.⁵⁶ Laissa omaisuusrikosten rangaistukset olivatkin usein ankaria: kuningas Kristofferin maanlaissa varkauden kaaren on

⁵⁰ KA KO PH a:18, Lammin pitäjän talvikäräjät 29.-30.1.1697, 446.

⁵¹ Lagerqvist & Nathorst-Böös 1985, 75.

⁵² Kuningas Kristofferin maanlaki.

⁵³ KA KO PH a:18, Lammin pitäjän talvikäräjät 29.-30.1.1697, 454.

⁵⁴ KA KO PH a:18, Lammin pitäjän talvikäräjät 29.-30.1.1697, 448.

⁵⁵ Eilola 2012, 114.

⁵⁶ Johansen, Johansson, Näess & Tamm 2000, 30; Terho 2000, 24.

kirjattuna sakkojen lisäksi erilaisia ruumiillisia rangaistuksia ja kovimpana rangaistuksena kuolemantuomio niille, jotka olivat esimerkiksi todistetusti varastaneet toiselta eläimen, joka edelleen oli heidän hallussaan.⁵⁷ Kuitenkin vuonna 1653 annetussa kuningatar Kristiinan rangaistusjärjestyksessä (*Straff-Ordnung*) varkaudesta määrättiin annettavaksi lievempi rangaistus. Sen mukaan alle 60 hopeataalerin arvoinen varkaus voitiin hyvittää maksamalla sakkoja varastetun tavaran arvo kolminkertaisena, mutta mikäli kyseessä oli varkaan neljäs varkaus tai arvoltaan yli 60 hopeataalerin rikos, hänet tuomittiin kuolemaan.⁵⁸ Teoriassa siis vakavista varkauksista rankaistiin ankarasti, mutta paikallinen todellisuus ei kuitenkaan ollut aivan yhtä jyrkkä.

Rangaistusjärjestyksen mukaan Lammilla käsitellyissä tapauksissa syytettyjen olisi tullut maksaa sakkoja kolminkertainen määrä. Sen sijaan ainoastaan yhdessä tapauksessa päädyttiin kyseiseen sakkotuomioon. Tämä viittaa siihen, että oikeus osoitti lempeyttä syyllisiä kohtaan. Aikaisempi tutkimus on tehnyt samansuuntaisia päätelmiä omaisuusrikoksien rankaisemisesta, ja varsinkin vakavien varkauksien kohdalla on esitetty, että rangaistukset usein lievennettiin sakkotuomioiksi.⁵⁹ Eräs mielenkiintoinen poikkeama on kuitenkin havaittavissa, sillä Oulussa tehtyjä varkauksia tutkineen Janne Pajusen mukaan oikeudessa annetut tuomiot eivät olleet sen lievempiä kuin tavallisena aikana.⁶⁰ Eroa Lammin ja Oulun välillä voitaisiin selittää sillä, että toinen on kaupunki ja toinen – Lammi – kärsi nälkävuosista pahemmin, mutta ero rangaistuskäytänteissä vaikuttaa silti olevan huomattava.

1600-luvulla paikallisen yhteisön merkitys oikeudenkäynnissä oli suuri. Tuomioita harkittaessa vaakakupissa toisella puolella painoi pelko Jumalan rangaistuksesta ja toisella puolella halu pitää huolta yhteisön jäsenistä. Yhteisöissä pelättiin, että rikoksiin syyllistyneet toivat Jumalan vihan koko yhteisön ylle.⁶¹ Tästä syystä heitä haluttiin rangaista, jotta synty ei jäänyt sovittamattomaksi. Kuitenkin tästä huolimatta kollektiivisuuden voidaan tulkita myös olevan syy sille, miksi syyllistyneitä ei haluttu rankaista ankarasti. Paikallisyhteisössä eläneet ihmiset tunsivat toisensa, ja vaikeina aikoina – esimerkiksi nälänhädän keskellä – lähimmäistä haluttiin auttaa. Mirikka Lappalainen onkin tutkimuksessaan kuvannut ihmisten välisen solidaarisuuden olleen nälkävuosien aikana voimakasta.⁶² Lain määräämää tuomiota lievemmän rangaistuksen antamisen voidaan katsoa olevan osoitus yhteisön armollisuudesta ja välittämisestä syytettyjä kohtaan.

⁵⁷ Kuningas Kristofferin maanlaki.

⁵⁸ Kuningatar Kristiinan rangaistusjärjestys.

⁵⁹ Sogner 2000, 273; Sundin, 173.

⁶⁰ Pajunen 1998, 73.

⁶¹ Pajunen 1998, 50; Terho 2000, 36.

⁶² Lappalainen 2017, 54.

Lievempiä tuomioita voidaan perustella myös sillä, että oikeuden tavoite oli tuomioiden antamisen ohella edistää osapuolten välistä sovintoa.⁶³ Käräjillä oli siis liikkumavaraa tapausten tulkitsemisessa, sillä se pystyi huomioimaan paikallisia olosuhteita ja tuomioiden seurauksia yhteisön jäsenille. Esimerkiksi varkaaksi leimautuminen ja siitä seurannut yhteisön ulkopuolelle jääminen oli jo itsessään kova rangaistus yksilölle 1600-luvulla.⁶⁴ Erling Sandmo ja Eva Österberg nostavatkin esille, että yhteiskunnassa pyrittiin yhteisön harmonian säilyttämiseen, mitä sovittelun nähtiin tukevan.⁶⁵ Lakiteksti toimi tapauksen käsittelyssä kehyksenä, mutta muun muassa tekijän maineelle, teon olosuhteille ja motiiville sekä osapuolten väliselle suhteelle annettiin painoarvoa mahdollista tuomiota harkittaessa. Näin ollen voidaan olettaa, että Lammin käräjillä varkauksiin syyllistyneitä ei haluttu rankaista yhtä ankarasti kuin laki olisi edellyttänyt. Eikä kyse ollut aina oikeuden aikaansaamasta sovinnosta, vaan joissakin tapauksissa osapuolet saivat sovittua asiansa yksityisesti, eikä asia enää esiinny uudelleen oikeuden pöytäkirjoissa.⁶⁶ Lammilla näin saattaa olla käynyt tapauksessa, johon oli kirjattu Hendrich Johanssonin saavan tuomion heinävarkaudesta seuraavilla käräjillä,⁶⁷ mutta ainakaan parin seuraavan vuoden kärjäistunnoissa asiaa ei enää käsitelty uudelleen. Toisaalta kyse saattaa olla myös siitä, että vastaaja ei vain ilmaantunut oikeuteen, vaikka sopua ei olisi syntynyt.

Käräjillä tuomari ja lautamiehet joutuivat vaikeaan tilanteeseen, kun heidän piti arvioida eläimiin tai heinään kohdistunutta varkautta tilanteessa, jossa kato vaivasi jokaista taloa ja yhteisössä jokaisella oli nälkä. Tehtävää ei helpottanut se, että tuomioiden perusteena olevissa laeissa ei ollut juurikaan mainintoja siitä, miten köyhän tai nälkäisen suorittamaa rikosta tulisi arvioida.⁶⁸ He joutuivat siis käyttämään omaa harkintaansa ja arvioimaan tekoa oman moraalikäsitelmänsä pohjalta. Annetut tuomiot heijastelevatkin sitä, mitä paikallinen yhteisö piti hyväksyttävänä tekona ja mistä se vastaavasti halusi epäiltyä rankaista.⁶⁹ Lammilaiset lautamiehet tiesivät pitäjänsä kurjan tilanteen, joten voidaan olettaa, että heillä ei ollut tahtoa rankaista epäiltyä tiukasti lakikirjan mukaan.

⁶³ Österberg 1988, 35.

⁶⁴ Terho 2000, 52.

⁶⁵ Österberg & Sandmo 2000, 17.

⁶⁶ Sogner 2000, 272.

⁶⁷ KÄ KO PH a:18, Lammin pitäjän talvikäräjät 29.-30.1.1697, 448-449.

⁶⁸ Ericsson 2003, 63.

⁶⁹ Näess & Österberg 2000, 162.

4 PÄÄTÄNTÖ

Tavallisina vuosina maanviljelyksellä itsensä elättäneet talonpojat joutuivat 1600-luvun lopulla nälänhädän vaivatessa valtakuntaa ja Lammin pitäjää harkitsemaan muita keinoja elättääkseen itsensä. Varastaminen oli eräs tapa selvitä hengissä, mikä oletettavasti ajoi joitakin ihmisiä rikoksen tielle. Lammilla vuoden 1697 talvi- ja kesäkäräjillä laadituista tuomiokirjoista yhteensä 38:n tapauksen joukosta löytyy seitsemän syytettä, joissa selviteltiin mahdollista omaisuusrikosta. Kaikissa ei ollut kyse suoranaisesti varkaudesta, vaan tapahtumien epäselvästä kulusta, mutta useammassa tapauksessa oikeus on kirjannut vastaajan varastaneen tai ottaneen jotain kantajalle kuuluvaa ja määrännyt teosta rangaistuksen.

Oikeuden pöytäkirjojen mukaan Lammilla tyypillinen omaisuusrikokseen syyllistynyt vastaaja oli maata viljelevä ja yksin toiminut mies, joka oli varastanut tai ottanut oman ruokakunnan ulkopuoliselta eläimiä, heinää tai sekalaisia tavaroita. Aineistossa ainoastaan yksi tuomittu vastaaja oli nainen, joka oli riistänyt lehmän omalta äitipuoleltaan. Omaisuusrikosten uhreissa sen sijaan oli muutamia naisia, mutta suurimmassa osassa tapauksista molemmat osapuolet olivat miehiä. Näissä tapauksissa kantaja oli yleensä vastaajaa korkeammassa sosiaalisessa asemassa oleva, kuten kirkkoherra tai kappalainen. Heiltä oli varastettu eläimiä tai heinää, mikä viittaa siihen, että uhrit olivat useimmin sellaisia, joilla oli eniten varastettavaksi kelpaavaa omaisuutta jäljellä.

Aineistossa yhdestäkään tapauksesta ei käy selvästi ilmi, että tekijöiden motiivina olisi ollut nälkä. Kukaan heistä ei ole perustellut tekoaan sillä, että he varastivat heinää pitimiksi – tai ainakaan tällaiset mahdolliset perustelut eivät tulleet kirjatuksi ylös. Kuitenkin eläinten ja heinän varastamisen perheen ulkopuolisilta voidaan tulkita olevan osoitus siitä, että nälänhädän keskellä joidenkin oli turvauduttava varastamiseen ravinnon loppuessa. Lisäksi yhteisössä vallinnut sosiaalinen kontrolli ja maineen

menettämisen uhka nostivat kynnystä teon yrittämiseen, mutta niistä huolimatta oikeudessa tuomittiin useampia omaisuusrikoksiin syyllistyneitä.

Vaikka 1600-luvulla oikeudenkäyttö Ruotsin valtakunnassa oli tiukentunut ja varkauksista tuomittiin ankaria rangaistuksia, Lammilla omaisuusrikostapauksissa annetut tuomiot olivat lain kirjainta lievempiä. Ainoastaan yhdessä tapauksessa annettiin lain mukainen sakkorangaistus, mutta muut syylliset pääsivät vähemmällä ja joutuivat korkeintaan palauttamaan varastamansa tavarat ja maksamaan oikeudenkäyntikustannukset. Lievimät tuomiot ovat tulleet sellaisissa tapauksissa, joissa tapahtumien kulusta ei ollut täyttä varmuutta eli vastaajaa ei voitu suoraan osoittaa varkaaksi ja varkauden kohteena oli ollut käyttöesineitä. Niissä tapauksissa, joissa vastaajaa syytettiin eläinten tai heinän viemisestä, rangaistus oli kovempi ja he joutuivat maksamaan korvauksia. Ainoa sakkorangaistuksen kärsinyt oli varastanut useita eläimiä ja heinää sekä tunnustanut tekonsa, mikä oli johtanut ankarampaan tuomioon.

Lievimät tuomiot viittaavat siihen, että paikallinen oikeus käytti omaa harkintaansa ja huomioi teon olosuhteet antaessaan tuomioita. Ankara nälänhätä kosketti koko pitäjää ja lautamiehet tiesivät nälän vaivaavan vastaajia, joten voidaan olettaa, että näitä ei haluttu tuomita liian ankarasti. Nälänhädän vaikutusta tuomioihin on kuitenkin hankalaa arvioida ainoastaan yhden vuoden käräjien perusteella, sillä varmempi tulkinta edellyttäisi eri vuosilta olevien kärjäpöytäkirjojen vertailemista keskenään. Näin voitaisiin tarkastella sitä, millaista oikeudenkäyttö pitäjässä yleensä oli ja onko tuomioissa havaittavissa muutosta nälänhädän ajanjakson ja niin kutsuttujen normaali vuosien välillä. Lisäksi esimerkiksi vertailemalla omaisuusrikosten suhteellista osuutta kaikkien käräjillä käsiteltyjen tapausten joukosta eri vuosina voitaisiin tehdä päätelmiä siitä, ajoivatko nälkävuodet ihmisiä varastelemaan.

Armollisemman oikeudenkäytön taustalla on todennäköisesti ollut tietoisuus ruoan puutteesta, mutta muitakin selityksiä on löydettävissä. Vuonna 1697 Lammin pitäjän asukkaat muodostivat pienen yhteisön, jonka tavoitteena oli pitää huolta hyvämaineisista jäsenistään. Vaikka varkaat haluttiin tuoda oikeuden eteen, harmonian ja sovinnon ylläpitäminen oli koko yhteisön edun mukaista. Vastaajia, erityisesti hyvän maineen omaavia, ei todennäköisesti haluttu leimata varkaiksi ja näin sulkea yhteisön ulkopuolelle elleivät he toimineet räikeästi yhteisön moraalikäsitteiden vastaisesti. Sovinnon löytäminen oli tavoiteltavaa, mutta tavallista lievimät tuomiotkin auttoivat säilyttämään rauhan yhteisön kesken. Voidaan ajatella, että varsinkin nälänhädän aikana ihmiset olivat valmiimpia osoittamaan välittämistään yhteisön jäseniä kohtaan ja suhtautuivat omaisuusrikoksiin suopeammin.

LÄHTEET

Alkuperäislähteet

Kansallisarkisto (KA)

Kihlakunnanoikeuksien (KO) renovoidut tuomiokirjat

Porvoon ja Hollolan tuomiokunnan renovoidut tuomiokirjat (PH)

KO a:18 Varsinaisten asioiden pöytäkirjat (1697-1697)

Virallisjulkaisut

Kuningas Kristofferin maanlaki [vuodelta 1442] Herra Martin suomentamana.

Helsinki: Valtion painatuskeskus (1987).

Kuningatar Kristiinan rangaistusjärjestys [vuodelta 1653]. Teoksessa Schmedeman, J.

(toim.), *Kongl. stadgar, förordningar, bref och resolutioner: ifrån åhr 1528, in til 1701.*

Tukholma: Johan Wernerin omakustanne (1706).

Kirjallisuus

Eilola, J. (2009). *Gossip, social knowledge, and the process of social stigmatisation.*

Teoksessa Karonen, P. (toim.) *Hopes and fears for the future in early modern*

Sweden, 1500–1850. Helsinki: Finnish Literature Society.

Eilola, J. (2012). *Negotiated Truth: The Discursive Interplay between the Town Courts and the Townsfolk in the Early Modern Age.* *Frühneuzeit-Info*, 23 (1-2), 114–122.

Einonen, P. & Impola, P. (2021). *Tuomiokirjat.* Teoksessa Impola, P., Frigren, P.,

Karonen, P., Roitto, M. & Rähkä, A. (toim.), *Vanhojen käsialojen lukuopas.*

Helsinki: Gaudeamus.

Ericsson, N. (2003). *Rätt eller fel?: Moraluppfattningar i Stockholm under medeltid*

och vasatid. Tukholma: Acta Universitatis Upsaliensis.

Itkonen, S. (2019). *Ruoka ja rikos: Ruokapulasta hätäravintoon ja varkauksista väkivaltaan*

Suomessa 1684–1700 [pro gradu -tutkielma, Helsingin yliopisto]. Helda-

julkaisuarkisto. <http://urn.fi/URN:NBN:fi:hulib-201909113477>.

Johansen, J., Johansson, K., Næss, H. & Tamm, D. (2000). *The Law and the Judicial*

System. Teoksessa Österberg, E. & Sogner, S. (toim.). *People meet the law: Control*

and conflict-handling in the courts : the Nordic countries in the post-Reformation and

pre-industrial period. Oslo: Universitetsforlaget.

Johansen, J., Johansson, K., Næss, H. & Ylikangas, H. (2000). *Family, State, and*

Patterns of Criminality: Major Tendencies in the Work of the Courts, 1500–1850.

Teoksessa Österberg, E. & Sogner, S. (toim.). *People meet the law: Control and*

conflict-handling in the courts : the Nordic countries in the post-Reformation and pre-

industrial period. Oslo: Universitetsforlaget.

Lagerqvist, L. & Nathorst-Böös, E. (1985). *Vad kostade det?: Priser och löner från*

medeltid till våra dagar. Tukholma: LTs förslag.

- Lappalainen, M. (2017). *Jumalan vihan ruoska: Suuri nälänhätä Suomessa 1695–1697*. Helsinki: Siltala.
- Lindstedt Cronberg, M., Sandvik, H. & Sogner, S. (2000). *Women in Court*. Teoksessa Österberg, E. & Lindström, D. *Crime and social control in medieval and early modern Swedish towns*. Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis.
- Lindström, D. (1988). *The Law and the Courts*. Teoksessa Österberg, E. & Lindström, D. *Crime and social control in medieval and early modern Swedish towns*. Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis.
- Miettinen, T. (2012). *Ihanteista irrallaan: Hämeen maaseudun nainen osana perhettä ja asiakirjoja 1600-luvun alusta 1800-luvun alkuun*. Tampere: Tampere University Press.
- Muroma, S. (1991). *Suurten kuolovuosien (1696–1697) väestönmenetykset Suomessa*. Helsinki: Suomen historiallinen seura.
- Næss, H. & Österberg, E. (2000). *Sanctions, Agreements, Sufferings*. Teoksessa Österberg, E. & Lindström, D. *Crime and social control in medieval and early modern Swedish towns*. Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis.
- Pajunen, J. (1998). "Kun Jumala etsi paikkakuntaa kadolla": Yhteisön selviytymisstrategiat Oulussa suurten nälkävuosien aikana 1695–1698 [pro gradu -tutkielma, Jyväskylän yliopisto]. JYX-julkaisuarkisto. <http://urn.fi/URN:NBN:fi:juu-1998785415>.
- Pöysä, J. (2010). *Lähiluku vaeltavana käsitteenä ja tieteidenvälisenä metodina*. Teoksessa Pöysä, J., Järviluoma, H. & Vakimo, S. (toim.), *Vaeltavat metodit*. Joensuu: Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura.
- Sogner, S. (2000). *Conclusion: The Nordic Model*. Teoksessa Österberg, E. & Sogner, S. (toim.). *People meet the law: Control and conflict-handling in the courts : the Nordic countries in the post-Reformation and pre-industrial period*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Sukututkimussanasto (1988). Teoksen on kirjoittanut Hase, E., mutta sen ovat täydentäneet ja toimittaneet Alitalo, I. ja Mäkelä, A. Jyväskylä: Sukuviestin julkaisuja.
- Sundin, J. (1992). *För Gud, staten och folket: Brott och rättskipning i Sverige 1600–1840*. Lund: Institutet för rättshistorisk forskning.
- Terho, S. (2000). *Puhdasoppisuuden kollektiivinen mentaliteetti ja maailmankuva 1600-luvun lopulla : suuret kuolonvuodet (1695-1697) Vaasassa ja Mustasaarella* [pro gradu -tutkielma, Jyväskylän yliopisto]. JYX-julkaisuarkisto. <http://urn.fi/URN:NBN:fi:juu-2000852439>.
- Virmala, A. & Ruotsalainen, P. (1972). *Lammin pitäjän historia I: Ruotsin vallan loppuun*. Lammi: Lammin kunta.
- Voutilainen, M. (2017). *Nälän vuodet: Nälänhätien historia*. Jyväskylä: Atena.
- Österberg, E. (1988). *Crime and Punishment in the Provincial Towns of Sweden : Swedish Criminality in a Comparative European Perspective*. Teoksessa Österberg, E. & Lindström, D. *Crime and social control in medieval and early modern Swedish towns*. Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis.
- Österberg, E. & Sandmo, E. (2000). *Introduction*. Teoksessa Österberg, E. & Sogner, S. (toim.). *People meet the law: Control and conflict-handling in the courts : the Nordic*

countries in the post-Reformation and pre-industrial period. Oslo:
Universitetsforlaget.